

Vývoj HDP ve vybraných regionech

Shrnutí

Bakalářská práce se zabývá rozbořem průběhu hrubého domácího produktu ve vztahu k vnitřním a mezinárodním událostem, jako jsou války, ropné krize, energetické krize, sjednocení či rozdělování států apod.

Jako srovnávací veličina je požíván HDP vztažený na obyvatele. Srovnání je provedeno pro vybrané země ve třech regionech: USA, Evropa a Afrika.

Klíčová slova:

Hrubý domácí produkt, mezinárodní konflikty, globalizace, regionalizace, hospodářská krize, ropná krize, USA, Evropa, Afrika.

Vývoj HDP ve vybraných regionech

GDP development in selected regions

Summary

This bachelor thesis deal with Gross Domestic Product (GDP) development in relation with domestic and international events like wars, economic crisis, oil crisis, unification or disintegration of states.

GDP per capita is used as a benchmarking criterion. Benchmarking is applied for selected counties from three regions: USA, Europe and Africa.

Keywords:

Gross Domestic Product, international conflicts, globalisation, regionalisation, economic crisis, oil crisis, USA, Europe, Africa.

OBSAH

1. Úvod	4
2. Měření národního důchodu.....	5
2.1 Příjmy a výdaje v ekonomice	5
2.2 Měření hrubého domácího produktu	6
4. Globalizace a regionalismus.....	8
4.1 Fragmentace a regionalismus	8
4.2 Vznik tří center světové ekonomiky a jejich rozvoj	9
4.3 Etapy globalizačního procesu	9
5. Stručná charakteristika vybraných regionů	11
5.1 Stručná charakteristika USA.....	11
5.2 Stručná charakteristika Evropy	11
5.3 Stručná charakteristika Afriky	12
6. Rozbor vývoje HDP ve vybraných regionech	14
6.1 Srovnání USA, Evropa Afrika	14
6.1 Rozbor HDP vybraných evropských zemí.....	19
6.3 Rozbor HDP vybraných afrických zemí.....	34
7. Zákonitosti vyplývající z rozborů.....	39
8. Závěr	40
Literatura	41

1. ÚVOD

Hrubý domácí produkt je nejužívanějším a nejdůležitějším prostředkem měření ekonomické aktivity zemí i světových regionů. Je výslednicí tří ekonomických veličin: výdajů, výstupů a příjmů.

Tento ukazatel opomíná mnoho dalších důležitých součástí všeobecného blahobytu, jakými jsou kvalita životního prostředí, pocit bezpečí, průměrná délka života, gramotnost apod.

K podrobnějšímu posouzení lidského vývoje se proto používají další ukazatele (Human Development Indicators), jejichž souhrnné vyhodnocení se označuje jako Human Development Index (HDI).

Z nahlédnutí do publikace Human Development Report 2001 [14] je však zřejmé, že hrubý domácí produkt přesto umožňuje mezinárodní srovnání a v prvním přiblížení je dobrým měřítkem k posouzení prosperity dané země.

Cílem bakalářské práce je provést rozbor HDP ve vybraných regionech a na jeho základě vyvodit závěry o určitých zákonitostech vývoje HDP.

2. MĚŘENÍ NÁRODNÍHO DŮCHODU

2.1 Příjmy a výdaje v ekonomice

Pohledem na příjmy jednotlivce lze nejlépe posoudit, jak si kdo vede ekonomicky.

Lidé s vysokými příjmy si mohou dovolit platit nejen za vše, co je nezbytné, ale i za luxusní zboží. Proto lidé s většími příjmy dosahují vyšší životní úrovně – kupují si dražší automobil, pořizují lepší bydlení, kvalitnější lékařskou péči, dovolenou atd.

Obdobnou logiku můžeme uplatnit při srovnávání národních ekonomik. Když nás zajímá, zda je ekonomika chudá či bohatá, obvykle se podíváme na celkový důchod, který je v zemi vytvářen. *A to nás přivádí k pojmu hrubého domácího produktu (HDP).*

HDP měří dvě věci zároveň: *Celkový důchod každého subjektu v ekonomice a celkové výdaje za zboží a služby této ekonomiky. Schopnost HDP měřit celkové výdaje i celkový důchod tkví v tom, že jde v podstatě o dvě související věci. Pro ekonomiku jako celek se důchod musí rovnat výdajům.*

Je tomu tak proto, že každá obchodní transakce má dvě strany, prodávajícího a kupujícího, a proto si musí být příjmy a výdaje rovný. Každá koruna vydaná kupujícím je korunou příjmů nějakého prodávajícího.

HDP tedy můžeme vypočítat dvěma způsoby: sečtením celkových výdajů nebo sečtením celkových příjmů. V ekonomice je každý výdaj něčím příjmem, a proto je HDP stejný, ať jej počítáme jedním či druhým způsobem.

Reálná ekonomika je samozřejmě komplikovanější. Například domácnosti veškeré příjmy neutrácejí, část z nich platí vládě jako daně a část ukládají a investují pro použití v budoucnu. Také nekupují veškeré zboží a služby, které se v ekonomice vyrobí. *Některé statky nakupuje vláda a některé nakupují firmy, aby je použili k budoucí výrobě výstupu. Nicméně, ať je to domácnost, firma či vláda, kdo nakupuje zboží nebo službu, tato směna má kupujícího i prodávajícího. Pro ekonomiku jako celek pak platí rovnost mezi výdaji a důchody.*

2.2 Měření hrubého domácího produktu

O významu HDP jsem se obecně zmínila, ale přesná definice zní : ***Hrubý domácí produkt (HDP) je:***

tržní cena –

HDP je součet tržních hodnot mnoha statků vyrobených v zemi

Statky, které se neprodávají prostřednictvím trhu, jako například neplacená domácí práce ,se do HDP nezapočítávají. Významnou výjimkou jsou statky poskytované vládou, které se zahrnují do HDP v ceně, kterou za ně vláda zaplatila.

- finálních statků –

Finální statky (které zahrnují kapitálové statky, jakými jsou továrny a stroje) se započítávají do HDP. Meziprodukty, které se při výrobě finálních statků spotřebují, se do HDP nezapočítávají.

Hodnota finálních statků se v praxi stanoví pomocí přidaných hodnot. Přidaná hodnota každé firmy se rovná tržbě této firmy za prodané produkty minus náklady na vstupy zakoupené od jiných firem. Hodnota finálních statků je souhrnem přidaných hodnot všech firem ve výrobním procesu.

- vyrobených v zemi za dané časové období.

Do HDP se zahrnují pouze statky vyrobené na území dané země.

Do HDP daného roku se počítají jen statky vyrobené v daném roce (nebo část hodnoty vyrobená v daném roce). [17]

Hrubý domácí produkt může být měřen dvěma různými způsoby – jako tok statků (produktů), nebo jako tok výdělků (důchodů). Metoda toku statků zahrnuje součet 4 složek HDP: spotřebu, hrubé domácí investice, výdaje vlády a čisté vývozy (vývozy minus dovozy). Metoda důchodová je součtem mezd, renty, úroků a zisku. Aby se zamezilo dvojímu započítávání mezd, úroků, renty a zisku, používá se metoda přidané hodnoty. Měřením přidané hodnoty, tj. odečtem výdajů za mezistatky, se důchodová metoda vyhýbá dvojímu započítávání a zahrnuje mzdy, úroky, rentu a zisk pouze jedenkrát [15].

Vedle hrubého domácího produktu se používá i veličina **čistý domácí produkt**, který HDP zmenšuje o náhradu za znehodnocení kapitálových statků, tj. o odpisy.

Vedle absolutní výše HDP se pro mezinárodní srovnání úrovně ekonomik zemí používá nejčastěji i měrná veličina vztažená k počtu obyvatel dané země, tj. HDP/obyvatele. Proto jsem tuto veličinu zvolila jako srovnávací ukazatel ve své bakalářské práci.

4. GLOBALIZACE A REGIONALISMUS

4.1 Fragmentace a regionalismus

Globalizace a regionalismus patří k nejvýznamnějším procesům, které v současné době ovlivňují světovou civilizaci jako celek i jednotlivé národní státy.

Globalizace je nazývána jako „soudobé transformační etapy v dlouhodobém vývojovém procesu světové civilizace, ve kterém dochází v závislosti na technickém rozvoji k dynamickému překonávání lokálně vázaných a relativně izolovaných lidských idejí a aktivit ve směru univerzalizace některých z nich [1].

S procesem globalizace, který vede k univerzalizaci světové ekonomiky, působí paralelně proces fragmentace (diferenciace), jehož následkem je rozklad ekonomiky na menší hospodářské celky. Územním projevem fragmentace světové ekonomiky je proces regionalizace, který lze chápat jako pojmenování pro situace počínaje ekonomických sblížováním, přes spolupráci a solidaritu, až ke spojování, slučování, sjednocování.

Základem regionalismu je region, který představuje územní celek se specifickými ekonomickými, sociálními, kulturními a politickými rysy [1]. Region může nabývat několika podob:

- makroregion – prostorová struktura, která se vytváří soustředěně okolo rozvinutého jádra a jednotlivé ekonomiky staví do funkčních souvislostí
- region - vzniká na základě zvláštního typu mezinárodních smluv mezi zeměmi, který ale může mít i podobu neformalizované integrace
- subregion – regionální růstová zóna

Současná světová ekonomika je strukturou multiregionální, často také označována polycentrickou. Mezi tři hlavní makroregiony patří Spojené státy americké, Evropská unie a Japonsko.

Regiony, vznikající na základě zvláštního typu mezinárodních smluv, mají podobu mezinárodních seskupení různého integračního stupně. Dochází přitom

k postupnému snižování bariér vzájemného obchodu, cel a dalších omezení. Výsledkem jsou zóny volného obchodu, celní unie, měnové unie apod.

4.2 Vznik tří center světové ekonomiky a jejich rozvoj

Největší ekonomický růst a rozvoj se soustřeďoval do oblastí s nejlepšími přírodními, kulturně společenskými a politickými podmínkami, proto se tyto oblasti staly přirozenými centry světové ekonomické dynamiky. Rozvoj světové ekonomiky je nevyvážený, proto má polycentrický charakter.

Podmínky pro dominanci USA vytvořila druhá světová válka, která oslabila postavení Evropy a Japonska.

Triáda, která určuje vývoj ve světové ekonomice se definitivně zformovala v 50. a 60. letech.

Pozici center nemůžeme vztahovat pouze k jednotlivým zemím. V případě Evropy dochází ke stále vyššímu stupni formální integrace, který zahrnuje všechny země západní Evropy. V USA a Japonsku jde o dlouhodobý proces rozvoje ekonomických vazeb na ostatní země. Světová ekonomika se tak formuje do širších center, jejichž základem jsou regiony.

4.3 Etapy globalizačního procesu

Za první etapu je považováno půlstoletí do 1. světové války. V tomto období rostl objem obchodu, investic a finančních toků. Tato etapa skončila ve 20.-30. letech kolapsem globalizačních tendencí, krizí mezinárodních ekonomických vztahů a 2. světovou válkou.

Druhou etapou je poválečná fáze 50. a 60. let, kdy se obnovuje vývoj globalizace. Odbouráváním obchodních bariér, obchod a investice opět vzrůstají a jsou stále více zprostředkovávány mezinárodními společnostmi. V tomto období se již začíná formovat základní podoba triády. Evropa se začíná integrovat a západoevropský region posiluje jako celek. Japonsko také využívá z poválečné rekonstrukce, do konce 60. let má opět rozhodující postavení v Asii a usiluje o pozici světové ekonomické velmoci. Vedoucím regionem jsou však Spojené státy americké, které stále disponují mimořádnou ekonomickou silou.

V tomto období se regionalismus rozvíjí ve třech světových ekonomických centrech v rozdílných rozměrech a různé míře [1].

USA až do 80.let představovaly poměrně vysoce geograficky diverzifikovaný model zahraničního obchodu a investic, který spočíval v rozsáhlém vzájemném působení se zeměmi západní polokoule, Evropou a Asií. Posilovaly spíše svoji pozici globální než regionální. Toto je pochopitelné, protože v poválečném období byly USA vzhledem ke své ekonomické situaci hlavním dodavatelem zboží, služeb a kapitálu. Jako protiváha této tendence působila relativně nízká otevřenost americké ekonomiky, kde podíl vývozu na HDP vykazoval jen pomalý růst přes úroveň 5%. Na druhé straně některé země, především Kanada, již získávaly stabilní pozici největšího obchodního partnera Spojených států (přibližně 20% obchodní výměny). To byla také jedna z příčin silícího regionálního modelu .

Ve třetí vlně globalizace docházelo k posunům v procesech regionalizace v průběhu 80. let. Pro tuto etapu jsou charakteristické celkové změny hospodářské politiky, které reagují na změny podmínek světové ekonomiky od 70. let. Strukturální krize vyvinuly tlak na rychlou intenzifikaci výroby a to přispělo k celkové restrukturalizaci odvětví.

Nové ekonomické podmínky je možné uskutečnit pouze při liberalizaci dosavadní hospodářské politiky. Proto bývá třetí etapa spojována s deregulací ekonomiky: poklesem státních zásahů v podobě vysokých fiskálních výdajů, rozsáhlou demontáží přímé regulace a s přísnější monetární politikou.

Deregulační procesy byly nejsilnější v USA, vyvolaly ale také velký tlak na Evropu, jež byla nucena tento trend následovat. V Evropě byly deregulační procesy a proces odstátnění (privatizace) nejsilnější ve Velké Británii.

Evropská společenství připravily program dobudování vnitřního trhu do roku 1993. Tento program lze považovat za počátek další integrační dynamiky, která vyvrcholila přijetím Maastrichtských smluv a plánu vytvoření Evropské měnové a hospodářské unie. Posledním největším integračním počinem byl vstup nových kandidátských zemí, takže Evropská unie se rozšířila z 15 na 25 států.

V této bakalářské práci se budu věnovat USA (první a zřejmě poslední globální mocnost), Evropě (region, kde žiji) a Africe (představitel nejchudčího tzv. třetího světa).

5. STRUČNÁ CHARAKTERISTIKA VYBRANÝCH REGIONŮ

5.1 Stručná charakteristika USA

Spojené státy americké jsou nejsilnější zemí severoamerického regionu. K tomu přispěly vhodné geograficko-ekonomické podmínky, čímž rozumíme relativní dostatek materiálních zdrojů, množství kvalifikované a dynamické pracovní síly a rozsáhlý trh. Podmínky pro příznivý vývoj a upevňování dominantní pozice si USA vytvořily od svého vzniku do druhé světové války.

Spojené státy americké využily závislosti ostatních států oslabených válečným konfliktem na jejich ekonomice. Díky této skutečnosti se staly USA po roce 1945 politickou, ekonomickou a vojenskou supervelmocí. Na počátku 50. let představovala americká ekonomika jednu třetinu světového HDP, 60% průmyslové výroby, 16% světového exportu. Absence destruktivního vlivu války a naopak využití jejích poptávkových efektů zvýraznily vedoucí postavení většiny průmyslových oborů, zemědělské výroby i moderního a rychle se rozvíjejícího sektoru služeb [1]. Velký význam zde měly i věda a výzkum.

Na rozdíl od těsnější evropské integrace volí USA na severoamerickém kontinentu integraci volnější prostřednictvím NAFTA (North American Free Trade Agreement).

Jako globální mocnost, snaží se USA o kontrolu nad integračními procesy ve světě.

5.2 Stručná charakteristika Evropy

Evropa ztratila svou geopolitickou nadvládu v důsledku dvou světových válek, které státu Evropy rozpoutaly na svém území.

Dominujícím integračním ekonomickým hnutím poválečné Evropy je vznik Evropské Unie. Integrační proces započal v roce 1951, kdy bylo vytvořeno Evropské společenství uhlí a oceli - ESUO (Belgie, Francie, Itálie, Lucembursko, Nizozemsko a SRN). Evropské hospodářské společenství (EHS) vzniklo v roce 1957 na základě podpisu Římských smluv (Belgie, Francie, Itálie, Lucembursko, Nizozemsko a SRN), spolu s EHS tytéž státy vytvořily i EURATOM – Evropské společenství pro atomovou energii.

Evropská unie (EU) je mezistátní organizace, která byla vytvořena z EHS, Evropského společenství uhlí a oceli a EURATOMu na základě Maastrichtské smlouvy v roce 1991. Do 30. dubna 2004 sdružovala 15 států: Belgie, Dánsko, Finsko, Francie, Nizozemsko, Irsko, Itálie, Lucembursko, Portugalsko, Rakousko, Řecko, Německo, Španělsko, Švédsko a Velkou Británií. Od 1. května 2004 byla rozšířena o dalších 10 zemí: Česká republika, Slovensko, Polsko, Maďarsko, Slovinsko, Litva, Lotyšsko, Estonsko, Malta a řecká část Kypru.

Podle dohod je Unie pojata jako tzv. Maastrichtský chrám stojící na třech pilířích [16]:

První pilíř tvoří původní společenství ESUO, EHS a EURATOM a vytvořené instituce EU (Rada, Komise, Parlament, Soudní dvůr a další). Jejich úkolem je zajistit hospodářskou a měnovou unii, společný trh, jednotnou průmyslovou, daňovou a kulturní politiku, výzkum a technologický rozvoj.

Druhý pilíř tvoří společná zahraniční politika, společná obranná politika a společná bezpečnost. Cílem je zajistit bezpečnost, lidská práva, demokracii a mír.

Třetí pilíř tvoří oblast justice a vnitřní politiky. Cílem je volný pohyb osob, spolupráce v migrační politice, právu, boji proti drogám, proti mezinárodní kriminalitě a terorismu.

5.3 Stručná charakteristika Afriky

Do druhé světové války byla většina afrických zemí koloniemi evropských zemí. Po 2. světové válce a v průběhu studené války vstoupily do světové politiky nové síly. Jednou z nich bylo protikoloniální hnutí, pro které byly vytvořeny příznivé podmínky. Obě soupeřící supervelmoci, USA a Sovětský svaz, byly nepřátelské vůči evropskému kolonialismu a to přesto, že si samy rozdělovaly svět na sféry vlivu. Důvod nebyl jen mocenský - omezit moc evropských států – ale i ideologický. USA totiž samy byli kdysi britskou kolonií.

Dekolonizace začala v roce 1946 a postupně se v roce 1956 rozšířila i na Afriku (Maroko, Súdán, Tunisko). Nejvíce afrických zemí získalo samostatnost v roce 1960 na základě Deklarace o poskytnutí nezávislosti koloniálním zemím a národům, kterou schválilo v tomto roce 15. zasedání Valného shromáždění OSN. Na tomto shromáždění bylo totiž přijato za členy OSN 16 nových afrických nezávislých států – a výsledkem bylo, že z 99 členských států bylo 44

afroasijských, což spolu se socialistickými zeměmi stačilo k přijetí této deklarace [16].

Na summitu Organizace Africké jednoty (OAJ) byl v září 1999 přijat plán na vytvoření Africké Unie. Po vzoru EU předpokládá vznik celoafrické organizace v čele s Radou šéfů států, celoafrickým parlamentem, komisí, ústřední bankou, soudním dvorem atd. Po ratifikaci požadovaným množstvím a 53 států byl v červenci roku 2001 vznik Africké unie oznámen. Je však otázkou, jak se tento projekt zdaří. Podle plánu by za 30 let mělo v Africe vzniknout totéž co v Evropě za 50 let. Přitom Evropa začínala integraci se šesti státy v podmínkách prosperity. Rovněž prostředí v Evropě bylo ve srovnání s Afrikou relativně bezkonfliktní.

Afrika zatím zůstává nejchudším kontinentem s množstvím vnitřních konfliktů, navíc postiženým pandemiemi jako je aids.

6. ROZBOR VÝVOJE HDP VE VYBRANÝCH REGIONECH

6.1 Srovnání USA, Evropa Afrika

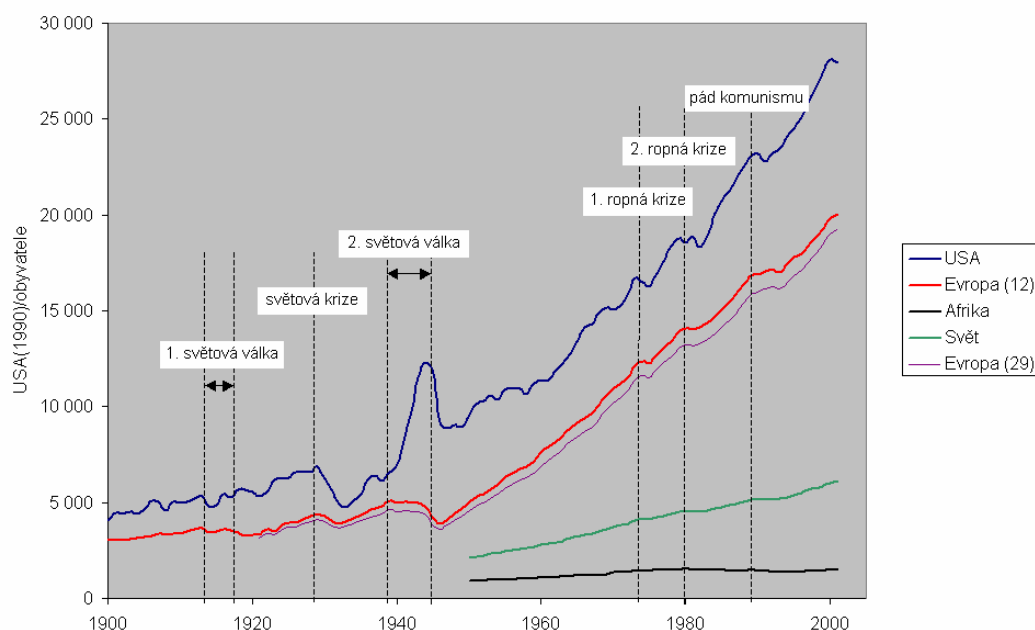
Pro rozbor vývoje HDP jsem zvolila tři regiony: USA – největší a patrně poslední globální světovou mocnost, Evropu ve které žijeme a Afriku –nejchudší kontinent světa. V Evropě jsem zvolila pro porovnání vybranou skupinu 12 zemí: Rakousko, Belgie, Dánsko, Finsko, Francie, Německo, Itálie, Nizozemsko, Norsko, Švédsko, Švýcarsko a Velkou Británií. V této skupině jsou zastoupené jak země současné Evropské Unie, tak i země, které členy EU nejsou (Švýcarsko, Norsko). Některé z těchto zemí byly ve 2. světové válce neutrální (Švédsko, Švýcarsko), některé okupované (Rakousko, Francie, Dánsko), některé poražené (Německo, Itálie) a některé vítězné (Velká Británie). Důvodem k tomuto výběru je skutečnost, že pramen, ze kterého jsem čerpala uvádí souhrnné údaje za celou Západní Evropu (29 zemí) až od roku 1921 a nemohla bych tak porovnat vývoj HDP v Evropě v období 1. světové války. Naproti tomu u uvedených 12 ti zemí pramen udává HDP od roku 1900. Souhrnný HDP za Afriku zahrnuje 57 afrických zemí.

Pro rozbor vývoje HDP v těchto regionech jsem zvolila časovou řadu od roku 1900. Aby bylo možno vývoj HDP porovnat, nepracuji s absolutními hodnotami HDP, ale s měrným ukazatelem HDP na obyvatele. Údaje jsou uvedeny v USD(1990)/obyvatele.

Číselné údaje o vývoji HDP ve světě jsou z internetového pramene <http://www.economicwebinstitute.org/> [5]. Data uvedená v tomto internetovém prameni byla čerpána z publikací:

- The World Economy: Historical Statistics, OECD Development Centre, Paris 2003, which contains detailed source notes.
- The World Economy: A Millennial Perspective, OECD Development Centre, Paris 2001.

graf 1 Vývoj HDP na obyvatele v období 1900-2001

V grafu jsou vyznačeny zásadní historické milníky, které měly dopad na tvorbu HDP ve většině zemí. Pro srovnání je uvedena i hodnota HDP/obyvatele za celý svět. Údaje za Afriku a Svět začínají až v roce 1950, kdy vyvrcholila dekolonizace afrických zemí a tak bylo možno začít sledovat HDP nově vzniklých států.

HDP se neustále mění. Obvyklým trendem je neustálý růst HDP, se střídajícími se obdobími rychlého a pomalého růstu. V menších zemích jsou obvykle pohyby HDP výraznější. Období, kdy hodnota HDP padá, se střídají s obdobími výrazného oživení. U větších zemí k tomu dochází zpravidla jen v případě významných událostí globálního významu, jakými jsou války a světové krize. V grafu jsou vyznačeny obě největší války v minulém století – 1. a 2. světová válka. Je zde označena světová krize z nadvýroby, která započala krachem na newyorské burze (tzv. „černý čtvrtek“) 24. října 1929, a obě světové ropné krize. Poslední globální událostí byl pád komunismu v roce 1989.

Jestliže srovnáme dopady těchto událostí na vývoj HDP v dané oblasti, pak v USA se nejvíce projeví 2. světová válka a světová krize, méně pak 1. světová válka, obě ropné krize a pád komunismu. Dopady na tvorbu HDP v Evropě byly

obdobné, avšak méně výrazné. Dopady podobných událostí v Africe lze sledovat až pro roce 1950, neboť do té doby byly africké země koloniemi (převážně evropskými). V další části se budu zabývat rozbořem HDP podrobněji, a kde to bude účelné, budu sledovat průběh HDP v jednotlivých zemích Evropy i Afriky.

USA

USA se do 1. světové války, která začala 28. července 1914 vyhlášením války Rakouskem-Uherskem Srbsku, zpočátku nezapojily a 4. srpna 1914 vyhlásily dokonce neutralitu. Patrně však dodávaly válčícím zemím zbraně, vojenský materiál i civilní zboží, což se projevilo zvýšeným růstem HDP až do roku 1916. 6. dubna 1917 USA vyhlásily válku Německu, což znamenalo významné posílení dohodových mocností. V té době se HDP mírně zavlňil, ale na konci války byl vyšší, než na jejím začátku. Po skončení války pak došlo k poklesu, který se zastavil až v roce 1921.

Následující období 1923-1929 bylo obdobím, kdy se zdálo, že kapitalismus lze stabilizovat. Bylo to období stabilního růstu bez výrazných výkyvů. O to překvapivější byl krach v roce 1929. Tato hospodářská krize byla globální a zasáhla celý svět. Americké hospodářství se z krize vzpamatovalo až v roce 1933, kdy USA přijaly sérii zákonů, které měly bojovat proti hospodářské krizi. Ty inicioval nový prezident F. D. Roosevelt pod názvem Nový údel (New Deal).

2. světová válka se v USA projevila strmým a trvalým růstem HDP. Příčinou byla zřejmě skutečnost, že americký kontinent nebyl stejně jako v 1. světové válce válkou zasažen a tak se USA mohly stát opět významným dodavatelem zbraní, vojenského materiálu i civilního zboží, a to zejména svým spojencům.

Ukončení 2. světové války znamenalo opět značný pokles HDP, který se zastavil v roce 1947. Dvouletý mírný vzestup odstartoval od roku 1949 opět strmý růst, který patrně souvisel s vyhlášením a přijetím Marshallova plánu pro obnovu Evropy.

Od té doby HDP vytrvale rostl, pouze se třemi poklesy (1954, 1958, 1970) až do doby 1. ropné krize v roce 1974, kdy došlo k největšímu poklesu od skončení 2. světové války. Stejně jako při následující 2. ropné krizi byl pokles

HDP způsoben energetickou krizí v důsledku nedostatku ropy a prudkému nárůstu její ceny. Obě ropné krize však byly překonány, neboť vysoká cena ropy vedla k otevření celé řady nových nalezišť, zejména v Severním moři (ropa Brent).

K poslednímu poklesu HDP ve vyhodnocované časové řadě došlo po roce 1990, kdy příčinou byl zřejmě rozpad sovětského bloku (osvobození Východní Evropy z nadvlády komunistických stran) i Sovětského svazu samého. USA tím ztratily největšího nepřítele, kvůli kterému byly vyvíjeny rozsáhlé zbrojní systémy, a to vedlo k zastavení celé řady podniků zbrojního průmyslu, resp. k jejich přeměně na civilní výrobu. Protože jsem v té době studovala jeden rok na střední škole v USA v Sakramentu v Kalifornii tak vím, že v té době se zde projeví problémy s nárůstem nezaměstnanosti. Právě v Kalifornii, která je dále od Ruska než východní pobřeží USA a tato vzdálenost činí území bezpečnějším z pohledu možného doletu sovětských raket, byla totiž umístěna celá řada podniků amerického obranného průmyslu.

Evropa

Vývoj HDP Evropy (výše uvedené skupiny 12 ti zemí) se v něčem od Spojených států liší, v něčem je podobný. 1. světová válka se na počátku projevuje ve vývoji stejně jako v USA, ale po roce 1916 HDP klesá. Příčinou je asi skutečnost, že válka zasáhla rozsáhlé území Evropy a začala ji značně hospodářsky poškozovat.

Následující období až do počátku 2. světové války je vývoj podobný jako v USA, avšak výkyvy jsou menší a to i v případě světové krize po roce 1929.

2. světová válka se projevila na rozdíl od USA stagnací HDP až do roku 1944. V roce 1945 však dochází stejně jako v USA k hlubokému poklesu, což je způsobeno nejen potřebou převést - restrukturalizovat válečné hospodářství zpět na civilní výrobu. Svou roli mohlo sehrát i zničení celé řady průmyslových provozů bombardováním ke konci války.

Od roku 1947 roste HDP v Evropě rovnoměrněji než v USA až do roku 1974, tj. do 1. ropné krize. I toto období je tedy podobné vývoji v USA, stejně jako pokles při druhé ropné krizi a po pádu „železné opony“ v roce 1989.

Zajímavější proto bude sledovat vývoj v jednotlivých státech Evropy, jak se jejich vývoj HDP shoduje či naopak liší.

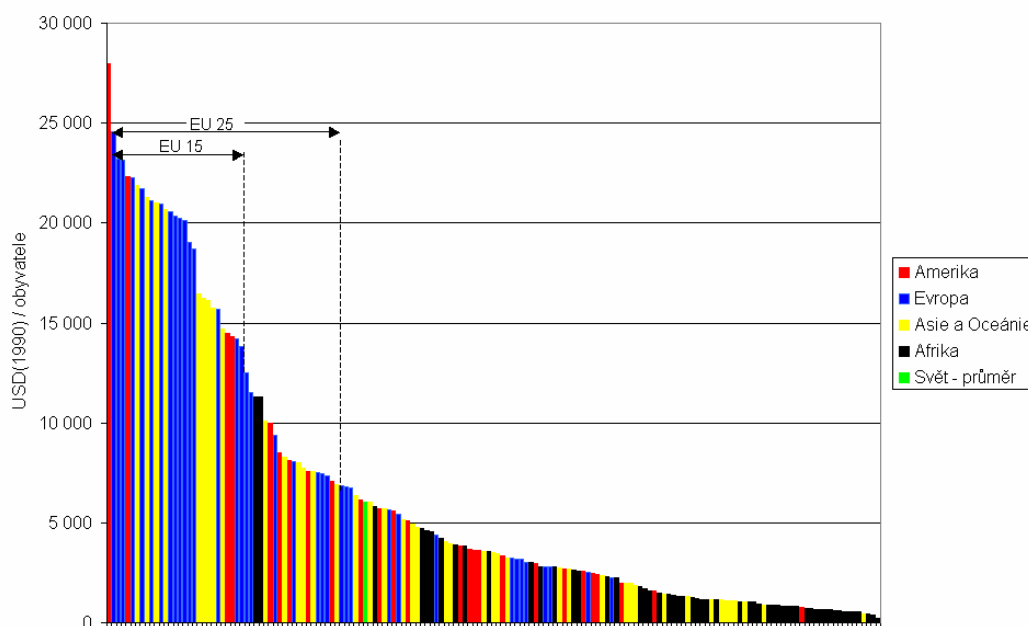
Afrika

Časová řada začíná v roce 1950, kdy byl dokončen hlavní proces dekolonizace a vznik samostatných států z dřívějších evropských kolonií. Na rozdíl od USA a Evropy je vidět, že HDP prakticky zůstává na stejné úrovni. To znamená, že v Africe nedochází k významnějšímu ekonomickému vývoji. I zde bude proto vhodné zabývat se vývojem HDP některých vybraných států.

Svět

Pro srovnání je uvedena i křivka HDP celého světa (také počínaje rokem 1950). Z jejího průběhu a velikosti vyplývá, že lidstvo jako celek v podstatě žije ve světě chudoby.

graf 2 HDP na obyvatele podle regionů

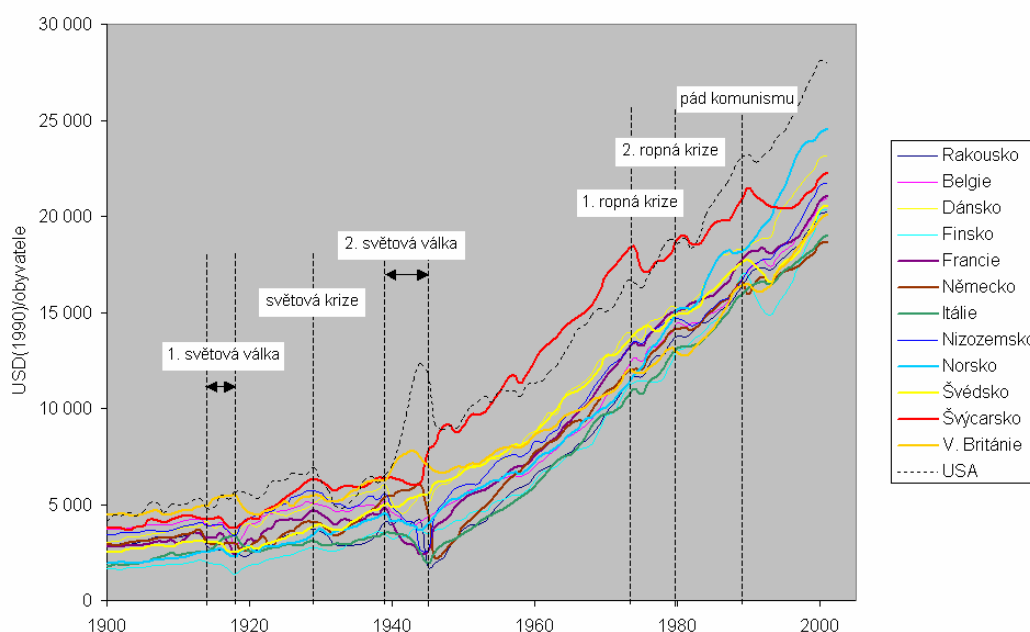

Z grafu je vidět, že Evropská unie i po rozšíření o 10 nových zemí patří mezi nejbohatší světový region. V další části se budu věnovat podrobnějšímu rozboru vývoje HDP v některých zemích.

6.1 Rozbor HDP vybraných evropských zemí

Jak je vidět z grafu 1, liší se vývoj HDP mezi Evropou a USA zejména v období druhé světové války. Nejdříve se ale podívejme, jak se vyvíjel HDP ve 12 ti evropských zemích v celém sledovaném období.

graf 3 Vývoj HDP ve 12 vybraných zemích Evropy

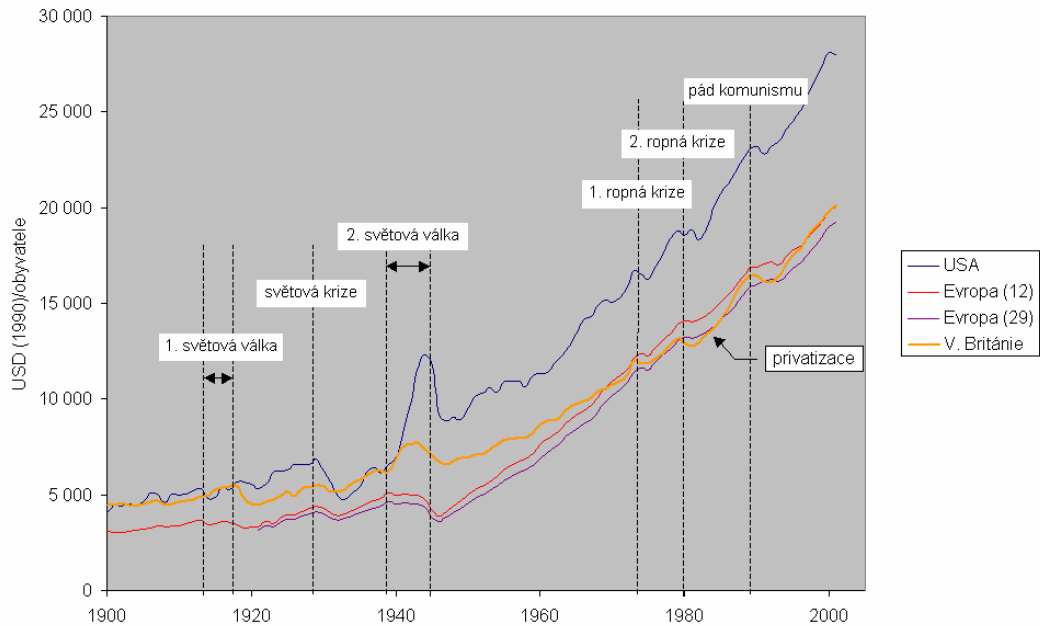

Velká Británie

Až do konce 2. světové války byla hospodářsky nejsilnější evropskou zemí Velká Británie. Její vývoj HDP i jeho výše byly velice podobné USA. Rovněž 2. světová válka znamenala až téměř do jejího konce růst HDP, neboť území Velké Británie se kromě bombardování nestalo válečným bojištěm, jako většina zemí Evropy. Od konce 2. světové války ztrácelo hospodářství V. Británie svou pozici a propadlo se v roce 1980 až na poslední místo z uvedených 12 ti zemí.

Neutěšená hospodářská situace vedla ke hospodářským změnám v období tatcherismu. Margaret Thatcher, která se po vítězství konzervativní strany stala předsedkyní britské vlády, která zahájila změny spočívající v rozsáhlé privatizaci státních podniků. Byly privatizovány i takzvané veřejně prospěšné podniky, u kterých si to řada politiků v jiných zemích nedovedla představit. Byly privatizovány nejen doly a ocelárny ale i energetické společnosti, vodovody a kanalizace, telefonní společnosti, dokonce i železnice.

graf 4 Vývoj HDP Velké Británie

Německo

Německo – hospodářský „motor“ současné Evropské Unie ovšem nebylo před 100 lety hospodářsky nejsilnější. Německo mělo mnohem méně kolonií než jiné evropské státy (Británie, Francie, Španělsko, Portugalsko). Dohoda mezi Velkou Británií a Portugalskem z roku 1999 zaručovala nedotknutelnost portugalského koloniálního panství proti německé snaze zmocnit se portugalských kolonií. Anglo-německá jednání o případném spojení byla v roce 1901 přerušena. Dohoda mezi Francií a V. Británií z dubna 1904 o rozdělení sfér vlivu v koloniích a francouzsko-ruské spojení položily základ Trojdohodě namířené proti německému imperialismu.

Vyhrocení vztahů mezi Evropskými velmocemi Trojdohody a Trojspolku (Německo, Rakousko-Uhersko, Itálie) vyústilo v 1. světovou válku. Evropa tím ztratila vedoucí roli ve světě, kterou převzaly USA. Itálie však své spojence opustila a na základě tajné smlouvy s Dohodou za příslib jižních Tyrol, Istrie a Albánie se zapojila v roce 1915 do bojů proti Rakousku-Uhersku. V tomtéž roce se Dvojspolek (Německo, Rakousko-Uhersko) změnil na Čtyřspolek (přistoupilo Turecko a Bulharsko). USA se zapojily do války 6. dubna 1917 a vyhlásily válku Německu, což značně posílilo vyčerpané dohodové mocnosti. Mezi válečné cíle USA, které byly formulovány v lednu roku 1918, patřilo vrácení Alsaska-

Lotrinska Francii, obnovení Belgie, autonomie pro národy Rakouska-Uherska, osvobození balkánských národů, obnovení Polska a další. 7. listopadu došlo v Rusku k revoluci (Velká říjnová revoluce).

Válka skončila 11. listopadu 1918 podepsáním příměří mezi Německem a dohodovými státy. Versailleská mírová smlouva mezi Německem a dohodovými státy byla podepsána 28. června 1919. Podle smlouvy Alsasko a Lotrinsko vráceny Francii, Poznaňsko vráceno Polsku, přesné hranice ve Slezsku a Východním Prusku měl určit plebiscit, obsazení levého břehu Rýna dohodovými mocnostmi na 15 let, omezení rozsahu a výzbroje německé armády, zrušení brestlitevského míru (německých požadavků přijatých Ruskem), německé kolonie převzaty Společností národů a přiděleny jako mandáty velmocím. Součástí byl též závazek Německa k rozsáhlému odškodnění válečných škod formou reparací. 10. září 1919 byl podepsán mír mezi Rakouskem a dohodovými mocnostmi, kterým byly uznány nástupnické státy, určena hranice s Itálií a zakázáno spojení Rakouska s Německem. 4. června podpis mírové smlouvy s Maďarskem, součástí smlouvy odstoupení části území Československu, Rumunsku, Jugoslávii a Rakousku. HDP v Německu rostlo od roku 1919 až do roku 1922.

V roce 1923 nastává pokles HDP v důsledku obsazení Porúří (11. ledna 1923) francouzskými a belgickými vojsky (okupace trvala až do roku 1925). Toto obsazení mělo být sankcí za neplnění německých reparačních závazků.

Inflace v Německu byla ukončena provedením velké měnové reformy 15. listopadu 1923. HDP opět začal růst, a to po celé období relativní stabilizace kapitalizmu 1924-1929. 8. září 1926 bylo Německo přijato do Společnosti národů a byl mu přiznán statut velmoci. Nejhlubší světová krize, která vypukla 24. října 1929 krachem na newyorské burze vyvrcholila v letech 1932-1933.

Tíživá hospodářská situace Německa, v důsledku Versailleského míru, vedla k podpoře nacistické strany skupinou německých velkoprůmyslníků. Americký prezident Hoover navrhl v roce 1931 roční odklad splátek všech dluhů a reparací, aby se předešlo k finančnímu zhroucení Německa (Hooverovo moratorium). V Německu se stala nejsilnější politickou stranou nacistická NSDAP. 30. ledna 1933 byla ustavena nacistická vláda a Adolf Hitler byl jmenován říšským kancléřem.

Hospodářská krize v Německu byla zastavena a HDP prudce roste až do počátku 2. světové války, k čemuž přispěl především rozvoj zbrojního průmyslu.. 19. října 1933 Německo odchází s odzbrojovacími jednáními a vystupuje ze Společnosti národů. Fašismus se šíří Evropou. 12. března 1938 Německo provedlo „anšlus“ (obsazení bez vyhlášení války) Rakouska a na základě Mnichovské dohody z 30. března obsadilo České pohraničí.

1. září 1939 Německo bez vyhlášení války přepadlo Polsko - začala 2. světová válka. Po celé období války HDP v Německu mírně rostl. Propad nastal v roce 1945, kdy bylo Německo vybombardováno a dobyté spojeneckými vojsky. Bylo rozděleno na 4 okupační zóny pod správou USA, V. Británie, Francie a Sovětského Svazu.

Nikde jinde v Evropě nebyl kapitalismus tolik zdiskreditován tak, jako ve čtyřech okupačních zónách poválečného Německa. Bylo to důsledkem podílu velké části podniků na spolupráci s Hitlerem. Nacisté zorganizovali a řídili válečný stát, který sice zachovával soukromé vlastnictví, avšak podřídili je plně svým záměrům. Proto Sociální demokraté (SPD), kteří jako jediná strana kladli odpor vůči nacismu, zamýšleli vytvořit pro Německo nekapitalistickou budoucnost. Zdálo se, že strašlivé podmínky poválečného života vytvořily podmínky pro zavedení socialistické vize. Německo byla zpustošená a zoufale hladová země. Přídělový systém přispěl k rozvoji výměnné (barterové) ekonomiky, kdy davové sklíčených lidí v polorozpadlých vlacích vyjížděli na venkov, aby směnili jakékoliv domácí předměty za pár vajíček či pytel brambor. Černý a šedý trh byl všudypřítomný a tak rozšířený, že odhadem jen asi polovina hospodářských výkonů procházela legálními cestami. Oficiální měna byla téměř bezcenná – měla jen asi 1/500 své původní hodnoty. Skutečnou měnou nebyla v zemi ani tak říšská marka, jako spíše karton amerických cigaret. Podmínky byly natolik katastrofální, že například katolická církev nepovažovala krádež jídla z důvodu přežití za hřích. Dokonce starosta Kolína nad Rýnem – Konrád Adenauer – spal kvůli nedostatku tepla ve svém obleku a kabátě. Ještě v tomtéž roce se však Německo vydalo na zcela jinou ekonomickou cestu.

Sovětská moc svou expanzí zažehla konfrontační politiku mezi Západem a Východem. Ta vedla nejen k rozdělení Německa, ale zdiskreditovala i levicovou politiku. Marshallův plán pomoci Evropě začal vytvářet základ integrovaného

evropského hospodářství. Potravinová situace Německa byla v té době strašná. Denní energetická dávka potravin byla sotva třetinová než před válkou. Nedostatek potravin v Německu byl také součástí globální potravinové krize, která vypukla v roce 1947. Produkce pšenice byla v Evropě kvůli suchu ve srovnání s rokem 1938 poloviční. Velitel okupační správy USA generál Lucius Clay se zasadil o masivní potravinovou pomoc USA Německu a jmenoval německým ředitelem hospodářské správy v americké a britské okupační zóně Ludwiga Erharda.

Ludwig Erhard patřil ke skupině liberálních ekonomů. Někteří její členové byli soustředěni kolem Univerzity ve Freiburgu. Byli stoupenci svobodného trhu a věřili, že nacistická pohroma byla vyvrcholením kartelizace a státní kontroly nad ekonomikou. Také věřili, že našli odpověď na hlubokou a bolestnou otázku, jak je možné, že v zemi Kanta, Goetheho a Beethovena mohl vyrůst hrůzný nacistický totalitní režim? Vysvětlení nacházeli v konci devatenáctého století, kdy se kartely a monopoly vyvíjely bez většího omezování, což vedlo ke stále větší koncentraci ekonomické a politické síly, a nakonec až k totalitnímu režimu. Tato skupina ekonomů považovala tržní síly a hospodářskou soutěž za základní normu. Úlohu vlády viděli ve vytváření a udržování rámce podporujícího hospodářskou soutěž a zabráňujícího kartelizaci. Hospodářskou soutěž shledávali jako nejlepší způsob, jak bránit koncentraci soukromé a politické síly a tak poskytnout záruky politické svobodě i lepšímu ekonomickému mechanismu.

Vizí těchto liberálů však nebyla politika úplně volného trhu („laissez-faire“). Zastávali určitý smysl pro pořádek či hierarchii v přirozeném uspořádání společnosti. Věřili v silný stát a silnou společenskou morálku. Nepožadovali žádná omezení soutěže v tržním hospodářství a omezení volně pohyblivých tržních cen. Ani nechtěli vytvářet smíšenou ekonomiku. Avšak uvědomovali si, že jejich hledání svobodné tržní ekonomiky a otevřené hospodářské soutěže se nemůže volně vznášet v sociálním, politickém a morálním vakuu, nýbrž že musí být udržován a chráněn silný společenský, politický a morální rámec. Právní systém, stát, tradice a morálka, podniková kultura a hodnoty jsou součástí tohoto rámce, stejně jako hospodářská, sociální a fiskální politika. Ty vedle tržního prostoru vyvažují zájmy, chrání bezmocné, potlačují nepřiměřenost, odřezávají výstřelky, omezují sílu a stanovují pravidla hry a chrání jejich dodržování.

Neviděli tedy nic rozporného mezi svou oddaností volnému trhu a současně jejich podporou sociální bezpečnostní sítě, která je tvořena systémem podpor a transferových plateb v rámci péče o bezmocné a handicapované občany. To vše dohromady nazývali „sociálně tržní ekonomikou“. Tento termín vymyslel Alfred Müller-Amrack, poradce Ludwiga Erharda, a stal se výrazem pro poválečný vývoj ekonomiky Německa. Byli přesvědčení, že stát může dělat velmi mnoho. Nicméně neměl by zasahovat do tržního mechanismu přímým stanovováním pevných cen, nebo regulací produkce. Stejně jako mnoho Němců, viděli kořeny tolika německého neštěstí v hyperinflaci po První světové válce. Ta zasáhla nejvíce - a fakticky vymazala - německou střední třídu, a tím podkopala základy demokracie.

Těmito zmíněnými principy se řídil Ludwig Erhard. Byl přesvědčený, že se Němci mohou dostat skutečně ze svého neštěstí, pokud zavedou takové ekonomické uspořádání, které vytvoří prostor pro svobodné ekonomické aktivity, a které bude respektovat sociální odpovědnost namísto byrokratického formalismu.

Byli i další události, které zajistily přispěly k podpoře změn. Sovětská obstrukce a územní ambice vedli západní spojence k tomu, že se vzdají okupační správy a vytvoří ze západních sektorů Německa pevně svázané se Západní Evropou. To bylo v souladu i s poznáním, že obnova Evropy by se strádajícím Německem nebyla možná. Obnova Německa a oživení jeho průmyslu tak bylo integrováno spolu s jeho sousedy v rámci Marshallova plánu.

Další vlivné události se staly v červnu 1948. Američané a Britové provedli radikální měnovou reformu a nahradili bezcennou říšskou marku novou německou markou, což vytvořilo předpoklad pro zdravý ekonomický základ země. Měnová reforma také usnadnila politickou fúzi okupovaných sektorů. Avšak Erhard byl o měnové reformě informován generálem Clayem pouze několik hodin v předstihu, což jej rozhněvalo.

Jako odvetu učinil Erhard neméně významný krok směrem k liberalizované ekonomice o několik dnů později, tentokrát ze své vlastní pravomoci. Německo bylo dosud sevřeno přidělovým systémem a cenovou kontrolou, které pozůstávaly z dob nacistického válečného státu. To byla

příležitost oplatit plně generálu Clayovi jeho chování. Žádné změny v určování cen nemohly být prováděny bez souhlasu spojenců. Avšak nikde neexistoval požadavek, že by se muselo schvalovat úplné zrušení cenové kontroly, neboť nikdo nepředpokládal, že by to bylo možné. A to přesně Erhard udělal - jednoduše přes noc uvolnil ceny, tj. zrušil naráz kontrolu většiny cen, a vůbec o tom Claye předem neinformoval.

Náhle mělo Německo opět fungující ekonomiku. Černý a šedý trh rázem zmizely a zboží se znovu objevilo ve výkladních skříních a na pultech obchodů. Byl to nyní Clay, který byl uveden do rozpaků. „Pane Erharde“ řekl. „Moji poradci mi řekli, že to co jste udělal je strašná chyba. Co na to říkáte?“ „Pane generále, toho si nevšímejte!“ odpověděl Erhard. „Moji vlastní poradci mi řekli to samé“. Toto setkání obou mužů bylo největší osudovou událostí poválečného Německa, neboť znamenalo začátek hospodářského zázraku a odstartování sociálně tržní ekonomiky.

O několik dní později Sověti provedli blokádu Berlína s cílem zastavit měnovou reformu a zmařit úsilí o konsolidaci tří západních okupačních zón. Obklíčili Berlín, který ležel uvnitř sovětské okupační zóny, avšak přesto byl pod společnou čtyřstrannou okupační správou. Odříznutím železničních a silničních spojení se snažili zaškrtnout veškeré dodávky do města a donutit tak západní síly ustoupit od záměru peněžního a politického sjednocení. Sověti ovšem nepočítali s vytvořením mohutného leteckého mostu, který spojenci pro zásobování Západního Berlína spěšně vytvořili. Letadly se dováželo dokonce i uhlí pro provoz západoberlínských elektráren. Narušením tohoto leteckého mostu by Sověti riskovali Třetí světovou válku. Blokáda Berlína ve svém důsledku poškodila sovětskou pozici a měla právě opačný účinek, než zamýšleli. V dubnu 1949 byla podepsána Severoatlantická smlouva zakládající NATO a blokáda Berlína jen urychlila transformaci tří západních okupačních zón do nového sjednoceného západně orientovaného demokratického státu. Za silné podpory západních spojenců Němci vyhlásili 8. května 1949 Spolkovou Republiku Německo. Stalo se tak přesně čtyři roky po kapitulaci nacistického Německa. Sověti, kteří si uvědomili svůj omyl, blokádu odvolali.

Na tomto politickém pozadí tedy vznikala německá sociálně tržní ekonomika. Další politické pozadí pak vytvořily volby do parlamentu

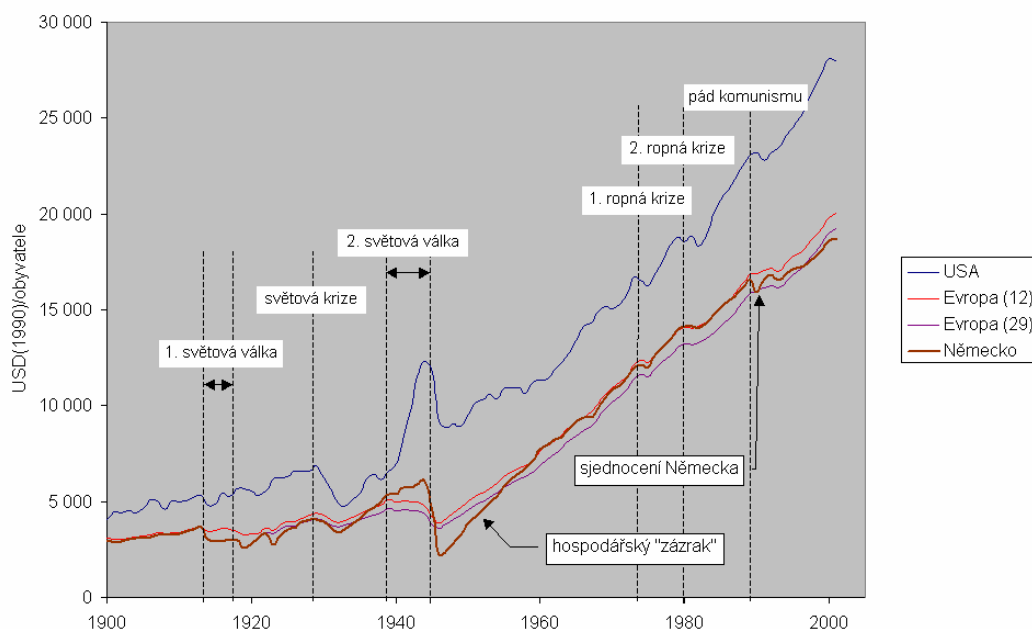
(Bundestagu) a volba prvního poválečného kancléře. Zdálo se, že ve volbách zvítězí Sociální demokraté vedení Kurtem Schumacherem s poněkud odlišnými názory na to, jak by se měla ekonomika utvářet. Proti Schumacherovi byl ve volbách postaven Konrád Adenauer, katolický liberál. Adenauer byl od roku 1917 do roku 1933 starostou Kolína nad Rýnem. V roce 1933 byl vyhozen, protože odmítl v době návštěvy Hitlera v Kolíně na budově radnice vyvěsit nacistickou vlajku. Část nacistické doby pak strávil dílem ve vězení, určitý čas se skrýval. Znovu byl uvězněn v roce 1944 po neúspěšném atentátu německých důstojníků na Hitlera. Nejdříve byl vězněn v koncentračním táboře, později byl převezen do věznice Gestapa. Pokud by postup americké armády nebyl tak překvapivý a rychlý, byl by patrně Gestapem zavražděn. Takto se však stal po válce znovu starostou v Kolíně nad Rýnem. Nikdo nemohl pochybovat o jeho protinacistickém postoji. Žena mu zemřela v roce 1948 následkem utrpení v gestapáckém vězení.

Volby na podzim 1949 měly být byly volbami o osudu dalšího ekonomického vývoje, volbami mezi plánovanou ekonomikou a tržně sociální ekonomikou. Výsledky voleb však byly neprůkazné, neboť obě strany, Adenauerova strana CDU/CSU (Křesťanští demokraté / Křesťanští socialisté) i Schumacherova strana SPD (Sociální demokraté), dostaly okolo 30% hlasů. Zbytek hlasů získaly různé menší strany. O kancléři měla tedy rozhodnout volba v Bundestagu. Pro výsledek se staly rozhodujícími hlasy malé Svobodné demokratické strany, jediné strany v Německu, která zastávala vizi plně svobodného trhu. Tato skutečnost byla důvodem, proč podpořili ve volbách Adenauera. Byl zvolen většinou jednoho hlasu – jeho hlasu. V nástupní řeči 73-letý spolkový kancléř Konrád Adenauer prohlásil, že jeho doktor mu řekl, že bude schopen zastávat tento úřad nejméně rok, možná dva. Nakonec zůstal v úřadě čtrnáct roků! Po celou tu dobu byl Ludwig Erhard jeho ministrem ekonomiky odpovědným za budování sociálně tržního hospodářství. Výsledkem byl německý „hospodářský zázrak“ (Wirtschaftswunder).

Sociálně tržní ekonomika vypadá na pohled jako smíšená ekonomika. Například v roce 1969 vlastnila federální německá vláda čtvrtinu akcií ve zhruba 650 společnostech. Veřejné vlastnictví na spolkové a zemské úrovni bylo poměrně rozšířené a zahrnovalo dopravní systémy, telefonní a telegrafní služby, poštu, radiové a televizní vysílání, a další podniky veřejných služeb jako

zásobování vodou a elektřinou. Částečně se veřejné vlastnictví rozšířilo i do uhelných dolů a oceláren, stavby lodí a dalších průmyslových odvětví. Avšak oproti Britské či Francouzské modelu poválečné ekonomiky zde byl podstatný rozdíl. Ve Francii a Británii stát převzal vrchní kontrolu a rozhodování nad ekonomikou. V Německu stát vytvořil a pouze omezeně kontroloval síť organizací namísto aby prováděl „vrchní velení“, takže trh mohl pracovat efektivněji. Ekonomika byla řízená trojstranným vedením (tripartitou), tj. vládou, podniky a odbory. Jedinečná podstata tohoto společenského systému byla ztělesněna v dohlížecí radě (Betriebsräte), která byla složena ze zástupců všech tří stran. Tato jedinečná sestava pod ochranou (záštitou) Adenauera a Erharda pozvedla do deseti let Německo z jeho dna roku 1947 do centra evropského ekonomického dění a následně vedla k upevnění pozice Německa jako tahouna ekonomického růstu Evropy, jak ukazuje graf 5. Tento růst zastavilo na chvíli až sjednocení Německa, ke kterému došlo připojením východních zemí (Německé demokratické republiky vzniklé ze sovětského okupačního pásma).

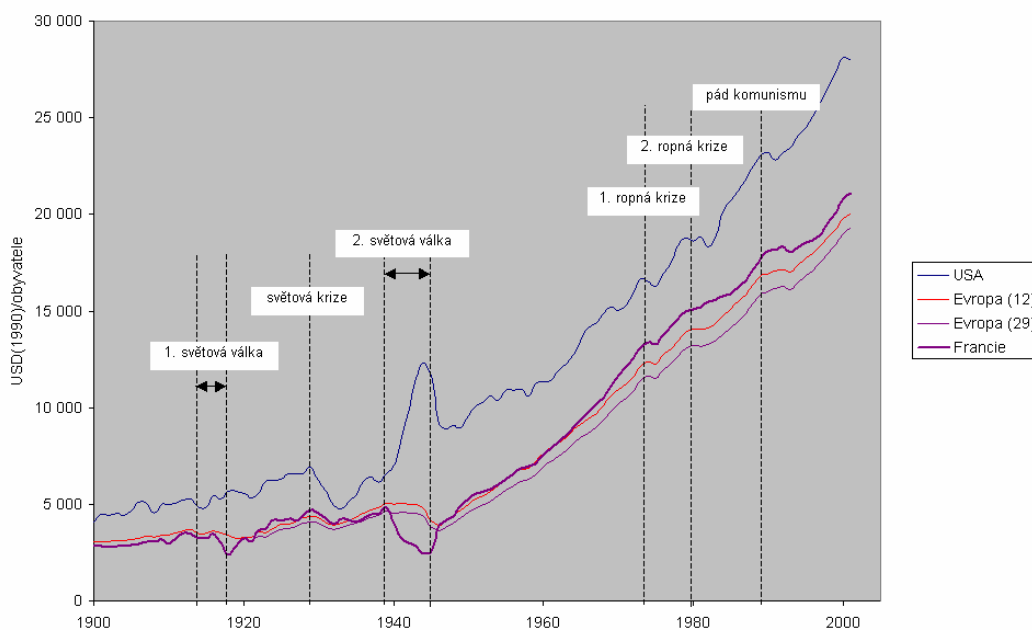
graf 5 Vývoj HDP Německa

Francie

Francie patří mezi země, pro které 1. i 2. světová válka znamenala značný pokles HDP. Rychlý růst HDP po skončení 1. světové války patrně souvisí s navrácením Alsaska- Lotrinska Německem podle mírových dohod uzavřených ve Versailles 28.6.1919. Hluboký pokles HDP po začátku 2. světové války souvisí s porážkou Francie Německem v roce 1940. Zatímco severní část Francie byla obsazena Německem (14. června vstoupila německá armáda bez boje do Paříže), v jižní části Francie vznikla proněmecká fašistická vláda se sídlem ve Vichy. Po skončení války se hospodářství Francie rychle vzpamatovalo v rámci Marschallova plánu na obnovu Evropy. Od té doby si Francie zachovává stabilní růst.

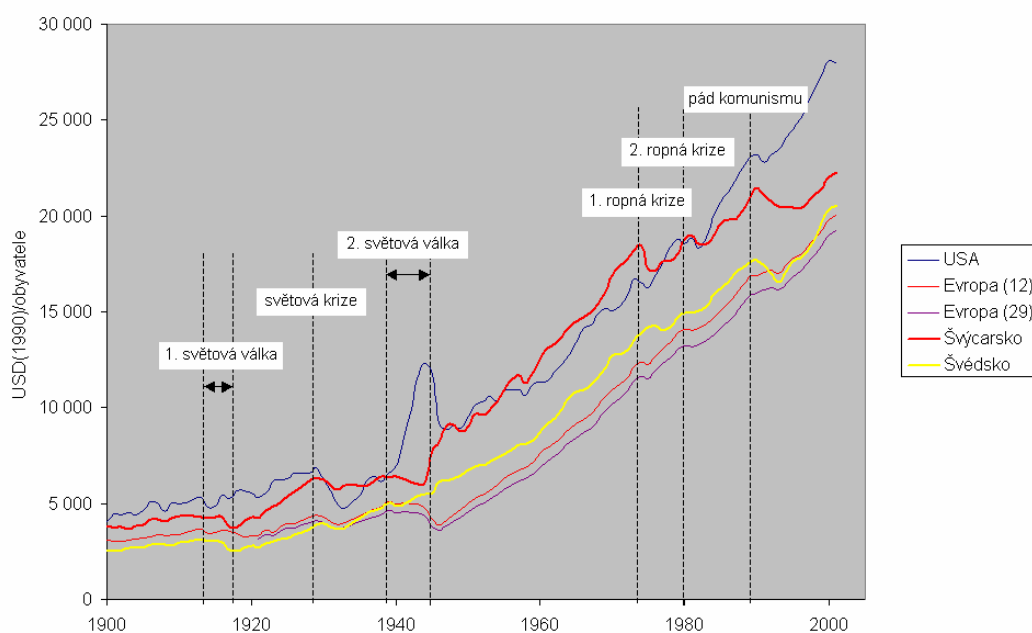
graf 6 Vývoj HDP Francie

Švýcarsko a Švédsko

Zajímavý průběh HDP mají neutrální evropské země. Švýcarsko je neutrální země s vysoce rozvinutými finančními službami, které využívá celý svět. Ukládání peněz ve švýcarských bankách je považováno za velmi bezpečné. Peněžní operace jsou potřebné jak v dobách míru tak i války. To zřejmě vysvětluje skutečnost, že výkyvy HDP nejsou velké. V závěru 2. světové války, kdy se HDP většiny zemí propadl v důsledku konverze zbrojního průmyslu, ve Švýcarsku HDP naopak prudce vzrostl. Švýcarsko bylo po 2. světové válce hospodářsky silné, výši HDP na obyvatele předčilo často i USA, a to až do počátku 80. let, kdy začalo ztrácet. Podobně jako Švýcarsko, si vedlo ve sledovaném období neutrální Švédsko.

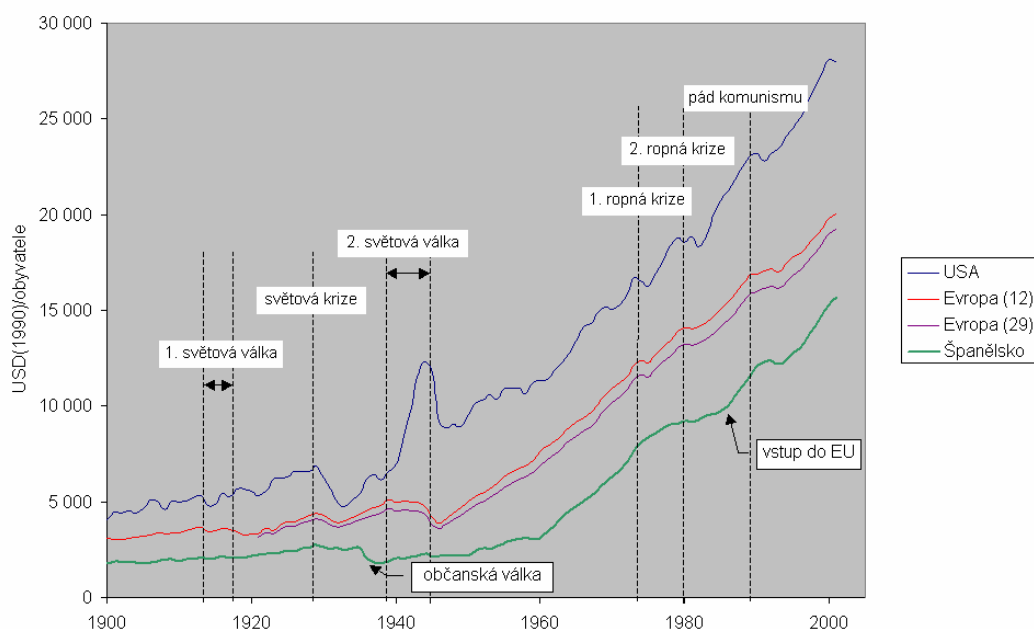
graf 7 Vývoj HDP Švýcarska a Švédska

Španělsko

Jak jsem se zmínila při rozboru vývoje HDP v Německu, v Evropě se rozšířil po 1. světové válce fašismus. Ve Španělsku vyústil dokonce v občanskou válku. Bude proto zajímavé sledovat, jak se tato událost projevila na vývoji HDP. Z grafu 8 je zřejmé, že podle očekávání má občanská válka záporný vliv na hospodářství země a projeví se tedy poklesem tvorby HDP. Naproti tomu po pádu fašistického režimu a zejména po vstupu Španělska do Evropské Unie došlo k hospodářskému oživení a růstu HDP.

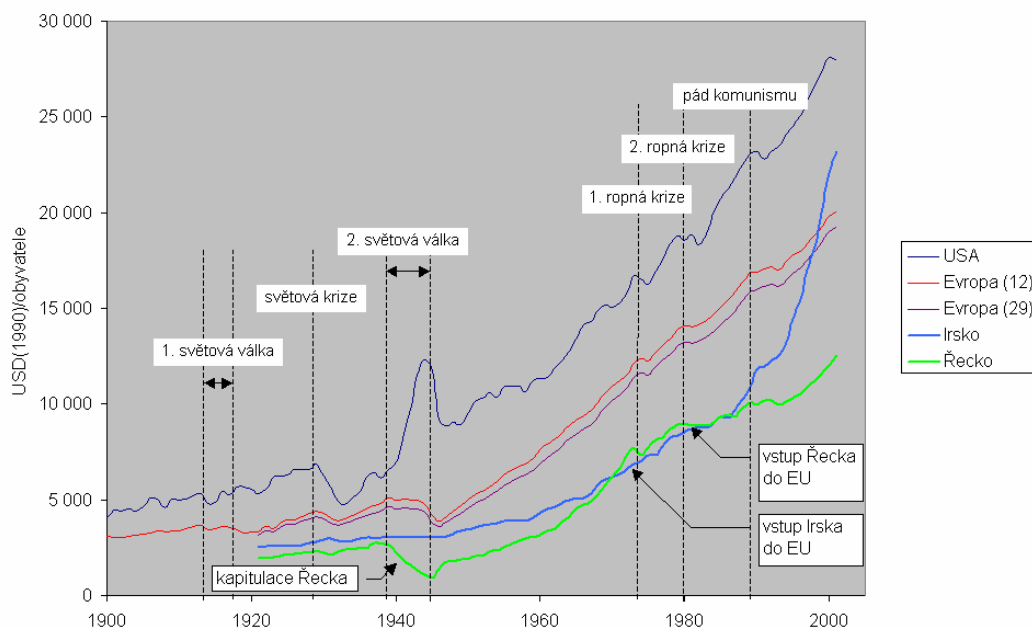
graf 8 Vývoj HDP Španělska

Irsko a Řecko

Rozdíl mezi vývojem HDP v těchto dvou zemích je rozdílný zejména ve dvou obdobích historického vývoje. Irsko bylo ve 2. světové válce neutrálním státem a jeho HDP byl po dobu války téměř konstantní. Naproti tomu Řecko bylo terčem Německé expanze a po dvou týdnech bojů 21. dubna 1941 kapitulovalo. Okupace Řecka byla řízena italskou vojenskou správou a pokračoval pokles HDP. Po osvobození došlo v letech 1945-1947 k významnému hospodářskému růstu. Irsko přistoupilo k EU v roce 1973 (spolu s V. Británií a Dánskem), Řecko později - až v roce 1981. Z grafu je vidět, že Irsko využilo příležitosti po vstupu do EU dokonale, a tím že se zaměřilo výrazně na vzdělání, mohlo investorům nabídnout po čase velmi kvalifikovanou pracovní sílu. Dostalo se tak ve tvorbě HDP na konci 90. let nad průměr EU.

graf 9 Vývoj HDP Irska a Řecka

ČSR - Československo

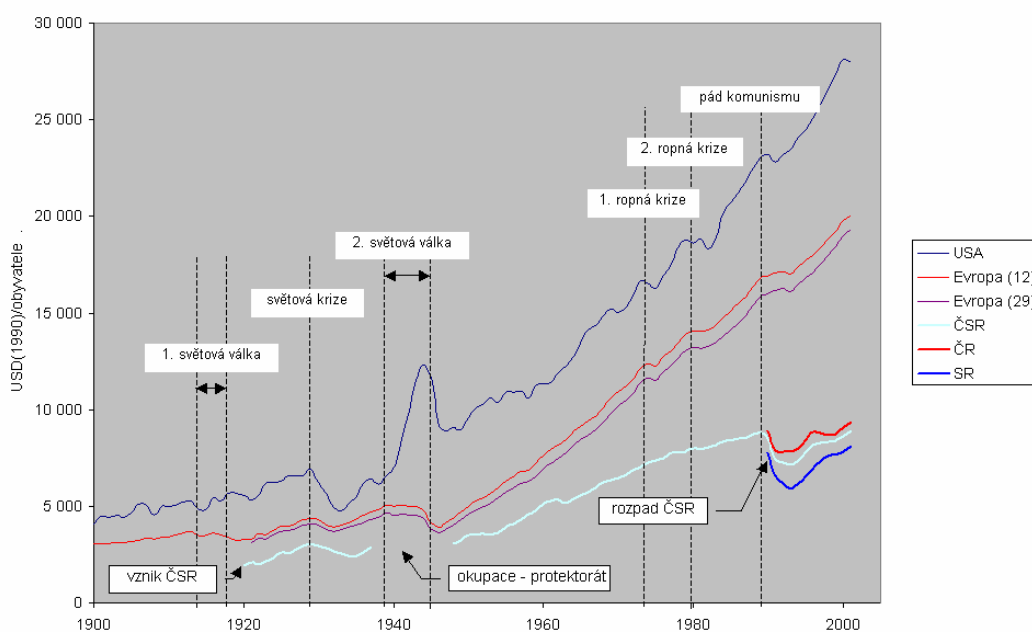
Československo vzniklo 28. října 1918 v důsledku rozpadu Rakouska – Uherska. Za tzv. první republiky patřila ČSR k hospodářsky vyspělým zemím. Proto ji také světová hospodářská krize z nadvýroby v roce 1929 citelně zasáhla a propad HDP byl větší, než průměr Evropy. Za období německé okupace, kdy se ČSR rozpadla na Protektorát Böhmen und Mähren a na Slovenský štát, údaje

nejdou uvedeny. Ale z porovnání údajů v roce 1937 a 1948 je vidět, že v období války byla patrně tvorba HDP stabilní. Zřejmě proto, že okupovaná země sloužila Německu jako průmyslová základna. Přestože i v éře socialismu HDP rostl, nebyl jeho růst takový, aby se nerozevíraly „nůžky“ oproti vývoji v západní Evropě..

Pokles HDP na počátku 60.let vedl k hledání oživení hospodářství pomocí reform, v jejichž důsledku došlo k politickému uvolnění vládnoucího režimu. To vyústilo v roce 1968 v tzv. Pražské jaro. Okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy v čele se Sovětským Svazem násilně ukončila reformní proces. Okupace trvala až do „sametové revoluce“ v roce 1989.

Z rozhodnutí vítězných politických stran po volbách v roce 1992 bylo Československo rozděleno na dva nástupnické státy: Českou republiku a Slovensko. Následný pokles HDP byl větší na Slovensku. Rozdělení bylo provedeno humánně, bez jakýchkoliv válečných operací či občanských nepokojů. V tom se liší od rozdělení bývalé Jugoslávie.

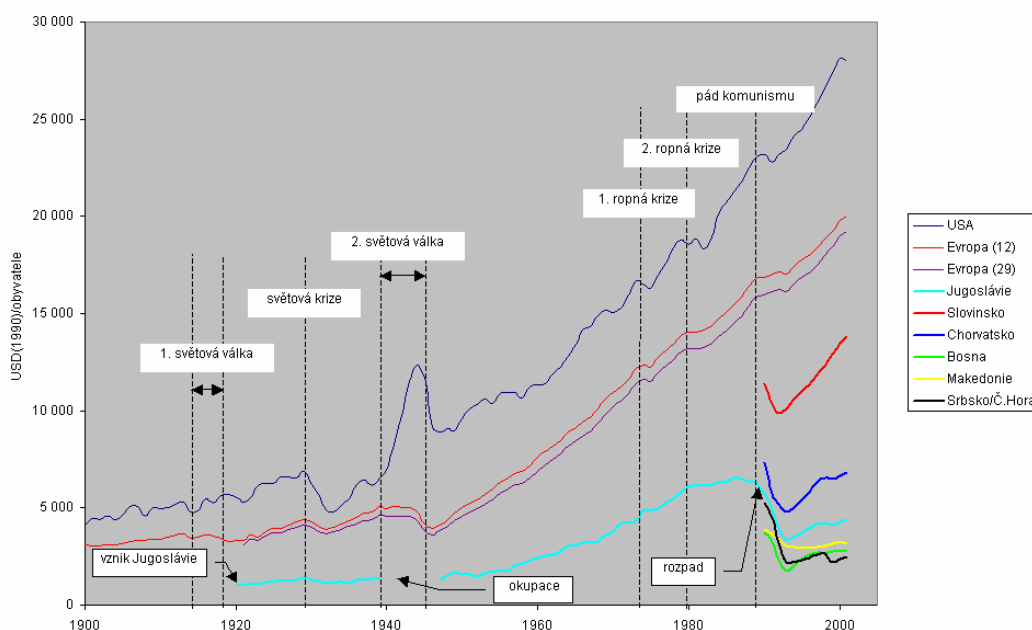
graf 10 Vývoj HDP ČSR a nástupnických států

Jugoslávie

Jugoslávie vznikla stejně jako ČSR 28. října 1918 v důsledku rozpadu Rakouska – Uherska, byla však hospodářsky méně vyspělou zemí. Proto ji světová hospodářská krize z nadvýroby v roce 1929 příliš neuškodila. Německý útok na Jugoslávii začal 6. dubna 1941. Chorvatsko bylo vyhlášeno (podobně jako u nás Slovensko) samostatným státem s fašistickou vládou. Jugoslávská armáda kapitulovala 17. dubna 1941, avšak po celou dobu války vedli občané partyzánskou válku proti okupantům. V éře socialismu HDP Jugoslávie rostl (podobně jako u nás) pomaleji oproti vývoji v západní Evropě. Po skončení studené války a osvobození Východní Evropy ze sféry SSSR došlo k rozpadu Jugoslávie, který však na rozdíl od ČSR neproběhl pokojně. Došlo nejen k válečným operacím států proti sobě, ale i etnickým čistkám, při kterých zahynulo mnoho civilistů. Boje byly ukončeny až zásahem NATO. Hospodářsky nejsilnějším nástupnickým státem je Slovinsko, které se 1.5.2004 stalo členem EU. Následováno je Chorvatskem. Na rozdíl od zemí bývalého Československa, kde se křivky HDP nyní svírají, u států bývalé Jugoslávie se rozvírají. Rozvoj zbývajících států je předmětem hospodářské pomoci Balkánu, ale je podmíněn ukončením vzájemného nepřátelství.

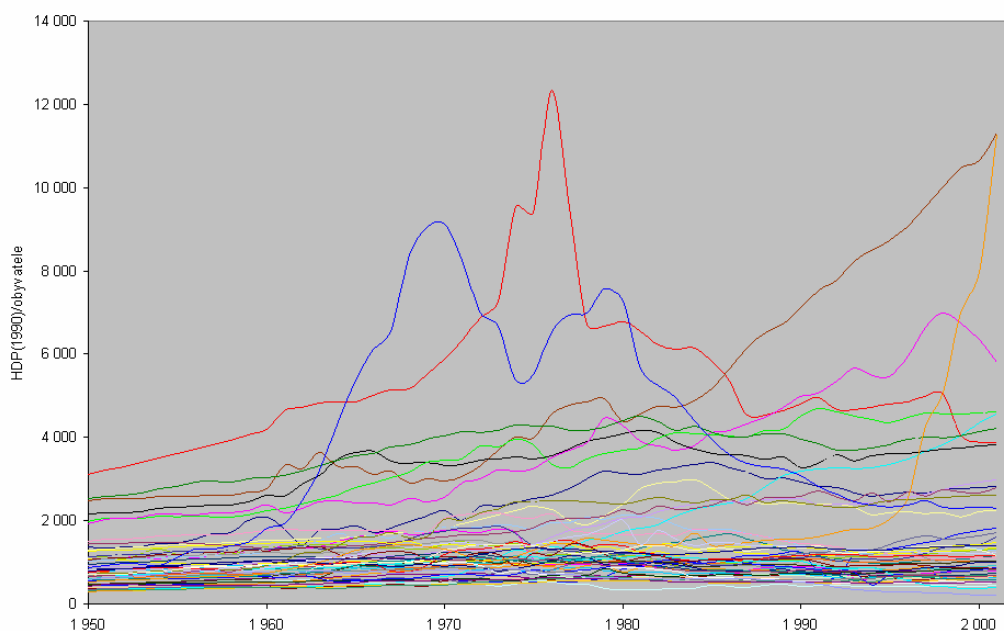
graf 11 Vývoj HDP Jugoslávie a nástupnických států

6.3 Rozbor HDP vybraných afrických zemí

Přestože průměrný HDP Afriky je velmi nízký, je několik zemí, které mají na rozdíl od většiny ostatních zemí průběh HDP odlišný. Graf 12 ukazuje, že většina zemí má HDP nižší než 2000 USD/obyvatele a za padesát let se příliš nezměnil. Důvodem je, že po rozpadu kolonialismu jen v několika zemích se rozvíjela více průmyslová výroba. V další části se pokusím vysvětlit průběh HDP u zemí, které i na tomto nejchudším kontinentu dosahují vyšších hodnot.

graf 12 Vývoj HDP v zemích Afriky

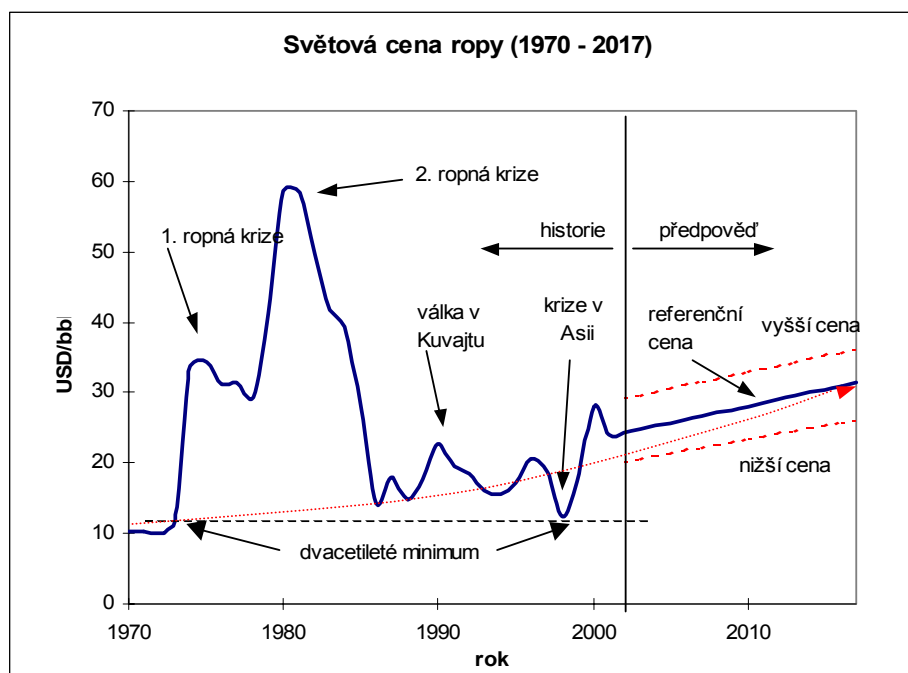
Gabun

Gabun dosáhl v 70. letech historicky nejvyšší podíl HDP na obyvatele ze všech afrických zemí. Důvodem byl boom v 70. letech kdy byly objeveny zásoby ropy [11]. Činí v současné době 2499 mil. barelů, při roční těžbě 91 mil. barelů [6]. To znamená, že budou vyčerpány asi za 27 let. Gabun je také členem skupiny zemí vyvážejících ropu OPEC. HDP trvale roste od roku 1950 a dosahuje prvního vrcholu v roce 1974 (první ropná krize) a o dva roky později druhého vrcholu 12 342 USD(1990) na obyvatele. Z průběhu těžby ropy [8] je vidět první vrchol v období první ropné krize, zatímco v období druhé ropné krize těžba poklesla a dlouhodobě začala opět růst po roce 1987, až do roku 1997, kdy těžba opět klesá.

Příjmy z ropy jsou závislé na její ceně (tržby = cena x množství) a z toho důvodu je dobré pro rozbor a hledání souvislostí sledovat i vývoj cen ropy.

Cena ropy je prakticky shodná pro všechny země, je tedy možno ji označit jako světovou cenou ropy. Cena ropy ovlivňuje všechny světové ceny energií [9] a pak lze uvažovat, že ovlivňuje i rozvoj národních ekonomik. Až do roku 1973 se pohybovala na nízké úrovni kolem 10 dolarů za barel (tato používaná jednotka odpovídá obsahu 158 litrů). Kartelová dohoda zemí vyvážejících ropu vymrštila v roce 1974 cenu ropy až na 34 dolarů za barel (USD/bbl), což způsobilo 1. ropnou krizi. Druhá ropná krize nastala po pádu proamerického režimu v Iránu na počátku 80. let a dosáhla výše téměř 60 USD/bbl. Cena ropy je velice citlivá na politické a ekonomické události ve světě. V poslední době například byla vychýlena ekonomickou krizí v jihovýchodní Asii, kdy bylo v roce 1998 dosaženo dvacetiletého minima 15 USD/bbl. Vlivem konjunktury v USA, Evropě a oživení ekonomiky v jihovýchodní Asii, cena ropy překmitla v roce 2000 na patnáctileté maximum 28 USD/bbl. Teroristické útoky 11. září 2001 vyvolaly vlnu nejistoty a následkem toho v prvních dnech růst ceny ropy nad 30 USD/barel, po uklidnění bezpečnostní situace však následoval její pád. Průběh cen ropy je na grafu 13 [9].

graf 13 Historický a očekávaný průběh světové ceny ropy

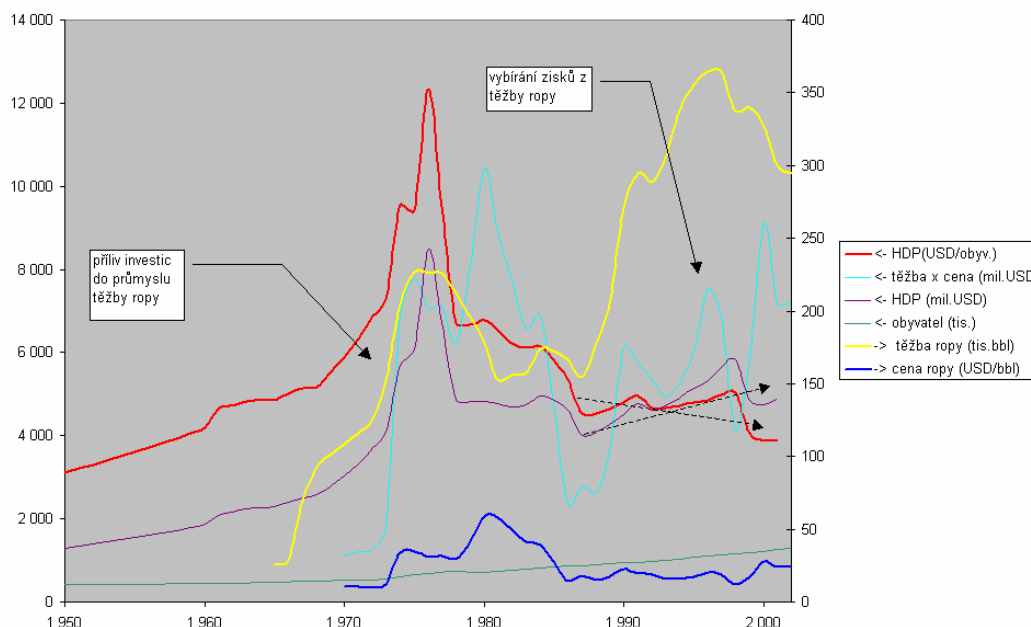

Jedním z nejvýznamnějších faktorů, který měl vliv na cenu ropy je vojenská operace v Iráku, která vyhnala světovou cenu ropy až ke 40 dolarům za barel. Po rychlém útoku spojenců cena ropy spadla na úroveň 30 dolarů za barel, avšak s narůstajícími potížemi, kdy se nedaří situaci v Iráku uklidnit a s teroristickými útoky na pracovníky ropných společností v Saudské Arábii se cena ropy dostala v roce 2004 opět nad 40 USD/bbl.

Tlak na zvyšování ceny ropy způsobuje také skutečnost, že v Americe a v Evropě zásoby ropy docházejí a že celosvětově se blížíme k 50% vyčerpání zásob [6]. V polovině vyčerpání zásob obvykle produkce dosahuje vrcholu. To znamená, že po roce 2010 může nastat chronický nedostatek konvenční ropy a způsobit růst její ceny.

To vše zřejmě ovlivňuje i situaci v zemích třetího světa, které ropu produkují. V grafu 14 jsou souhrnně zobrazeny údaje, které spolu navzájem souvisí a ovlivňují se: HDP, počet obyvatel, HDP/obyvatele, množství těžené ropy, cena ropy a hodnota ropy (cena x množství). Šipky v legendě grafu ukazují, zda veličina přísluší levému či pravému měřítku.

graf 14 Gabun – HDP, obyvatelstvo, ropa

Domnívám se, že prudký růst byl způsoben přílivem investic do ropného průmyslu. Následoval růst těžby ropy. Protože současně došlo ke zvýšení ceny ropy (kartelová dohoda zemí OPEC vyústující v 1. ropnou krizi), došlo ke

zvýšení tržeb za vytěženou ropu - a protože hospodářství Gabunu je na ropě závislé - tak i k růstu HDP v absolutních hodnotách i v přepočtu na jednoho obyvatele. Relativně velmi vysoký důchod, který je čtyřnásobný oproti většině zemí Sub-Saharské Afriky. Nicméně vzhledem k vysoké nerovnoměrnosti žije většina obyvatel v chudobě [11]. Růst počtu obyvatel (ze 416 tisíc v roce 1950 na 1 322 tisíc v roce 2002) způsobuje, že v posledním období je sice trend HDP rostoucí, avšak v přepočtu na obyvatele klesající (viz. čárkované šipky). Růst HDP v letech 1944 až 1998 byl způsoben angažovaností Mezinárodního Měnového Fondu (1994-95) a posléze i finanční podporou ze strany Francie v roce 1997 [11].

Lybie

Lybie je další africkou zemí, která těží ze bohatství svých ropných nalezišť. Zásoby ropy činí 36 000 mil. barelů a ročně se v současné době těží 480 mil. barelů [6]. To znamená že budou její zásoby vyčerpány asi za 75 let. Lybie patří mezi země vyvážejících ropu skupiny OPEC. HDP trvale roste od roku 1950 až do roku 1970, kdy nastává prudký pokles v souvislosti s prudkým poklesem těžby ropy. Oproti Gabunu je tedy v době 1. ropné krize propad HDP a v době 2. ropné krize naopak nárůst.

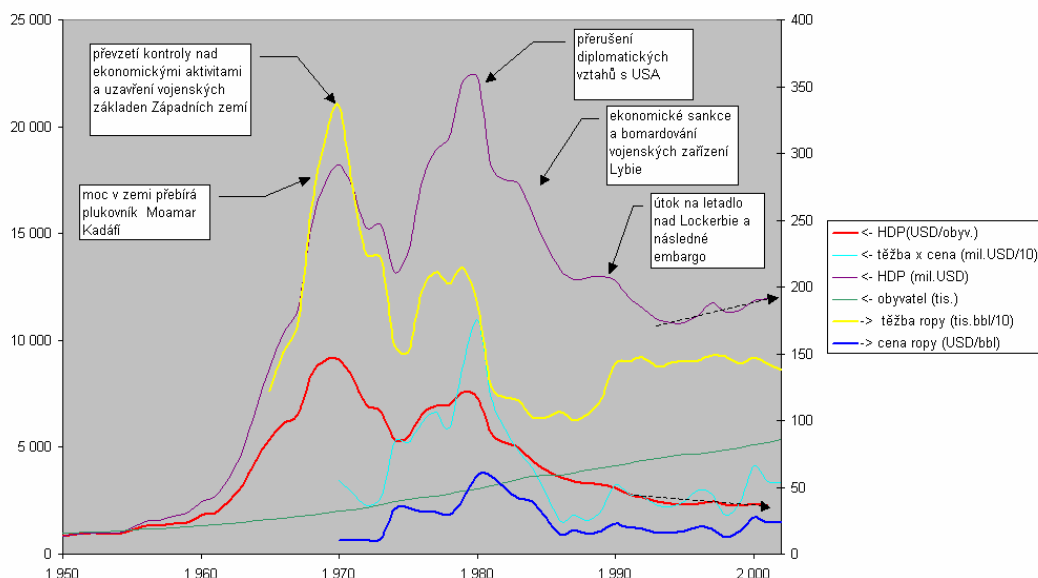
Příčinou poklesu jsou politické události v zemi. V roce 1969 se dostal k moci plukovník Moamar Kádáfí. Nový režim převzal kontrolu nad mnoha ekonomickými aktivitami a uzavřel vojenské základny, které měly v Lybii západní země. Důsledkem je pokles HDP. V následujícím období se režim snaží o sjednocení arabských zemí a angažuje se v podpoře terorismu proti Západu. To vyústí ke vyhrocení situace a přerušení diplomatických vztahů, HDP opět klesá. Později přerušuje vztahy i V. Británie avšak pokračování teroristických akcí má za následek ekonomické sankce Západu a vyúsťuje v bombardování vojenských zařízení, které nařídil prezident USA Ronald Reagan v dubnu 1986 [12].

Odveta způsobila smrt 270 nevinných lidí. 21. prosince večer před Vánocemi roku 1988 explodovalo nad skotským městečkem Lockerbie letadlo americké společnosti Pan Am, let číslo 103. Následkem toho trvaly ekonomické sankce až do roku 2004, kdy Lybie převzala odpovědnost za tuto leteckou katastrofu a zavázala se vyplatit pozůstalým obrovské finanční odškodné.

V důsledku toho byly ekonomické sankce odvolány a Lybie přestala být považována za nepřátelský stát podporující terorismus [13].

Spojitosť mezi politickými událostmi, těžbou ropy a HDP je tedy zřejmá viz graf 15. Rovněž v Lybii se počet obyvatel obyvatele zvýšil, a to více než pětkrát (z 961 tisíc v roce 1950 na 5 369 tisíc v roce 2002) a tak se trendy HDP a HDP/obyvatele liší.

graf 15 Lybie – HDP, obyvatelstvo, ropa

Poznámka: Z důvodu přehlednosti grafu je třeba hodnoty „těžba x cena“ a „těžba ropy“ násobit deseti.

Pokračování v těchto rozborech by bylo velice zajímavé i v dalších zemích a i v dalších regionech. Například v zemích Středního Východu, kde jsou zásoby ropy největší, ale zároveň jde o nejméně stabilní a „násilím kypící region nabitý energií“ [4]. Zrovna tak by bylo podnětné provést rozbor některých východoasijských zemí. Protože rozsah bakalářské práce je vymezen, ukončím rozbor ještě vzájemným porovnáním dvou dalších afrických zemí – producentů ropy. Rovněž by bylo zajímavé porovnávat vývoj HDP u zemí závislých nikoliv na ropě, ale na rozvoji cestovního ruchu jako jsou např. v Africe Seychely. Nicméně i tak lze již provedených rozborů vyvodit určité zákonitosti a závěry.

7. ZÁKONITOSTI VYPLÝVAJÍCÍ Z ROZBORŮ

Ukazuje se, že vývoj hospodářství vyspělých zemí je vzájemně provázán.. Důkazem je, že světová krize zasáhla všechny vyspělé hospodářské státy bez výjimky. Stejně tak zasáhla všechny vyspělé státy první a druhá ropná krize, protože ropa je nejvýznamnější světový zdroj energie. Před těmito krizemi byla surovinou nejen pro výrobu benzínu, nafty a leteckého petroleje, tedy pro dopravu, ale v některých vyspělých byla široce používána i pro výrobu elektrické energie a ve formě topných olejů pro vytápění. V reakci na ropné krize se jednak tyto státy zajistily proti krátkodobým výkyvům těžby tím, že udržují strategické 90 ti denní zásoby ropy a ropných produktů, jednak omezily využívání ropy k výrobě elektrické energie.

Naproti tomu vývoj HDP v nerozvinutých zemích třetího světa příliš hospodářskými krizemi odbytu ani ropnými krizemi ovlivněn příliš není. (zemědělství atd.). Pokud jsou však státy producenty ropy, je jejich HDP přímo závislé jak množstvím těžby, tak na ceně ropy na světových trzích.

Zbrojení je provázáno značným růstem HDP, ukončení válečných konfliktů a odzbrojení je provázáno naopak jeho dočasným poklesem, neboť nastává restrukturalizace zbrojního průmyslu.

Uvolnění tržních sil vede k růstu HDP – příkladem je privatizace ve Velké Británii.

Sjednávání Evropy je provázáno hospodářskou pomocí ekonomicky slabším vstupujícím státům, což se projevuje akcelerací jejich růstu HDP. Dochází tak nejen k vyrovnávání životní úrovně v rámci Evropské Unie, ale například Irsko bylo tak úspěšné, že dosahuje HDP nad průměrem EU.

8. ZÁVĚR

HDP ve světě stále roste, neboť se země hospodářsky rozvíjejí. Globální události, kterými byly světová hospodářská krize (1929-1932), ropné krize (1978, 1984), konec studené války (1989) zasáhly všechny hospodářsky vyvinutější země podobným způsobem. To, co se projevilo a projevuje v různých zemích rozdílně, jsou lokální krize, místní konflikty, ale i vojenské operace globálního charakteru, jakými byly 1. a 2. světová válka. Projevuje se zde, zda území země je válečným konfliktem zasaženo, zda země válčí, nebo je neutrální, zda patří mezi vítěze nebo poražené. Evropa jako celek hospodářsky stagnovala, zatímco HDP USA prudce rostl. Rozpoutáním 1. světové války a jejím výsledkem ztratila Evropa svůj vedoucí vliv ve světě. 2. světová válka, kdy opět válčily evropské země proti sobě, Evropu ještě více oslabila (přišla postupně i o všechny své kolonie) a posílila USA natolik, že se USA staly jedinou globální mocností světa a tuto pozici si udržují dodnes.

Z tohoto pohledu a z pohledů občanů Evropy je sjednocování Evropy přínosem. Vznik a rozšiřování Evropské Unie je cestou nejen k navrácení významu a hospodářské síly Evropy, ale také prevencí proti podobným celoevropským zničujícím válečným konfliktům, které se odehrály v minulém století.

LITERATURA

1. Cihelková, E. a kol.: Světová ekonomika, regiony a integrace, GRADA, 2002
2. Hroch, M.: Evropa – Historické události, Mladá fronta, 1980
3. Yergin, D., Stanislaw, J.: Commanding Heights, Simon & Schuster, 1998
4. Brzezinsky, Z.: Podivná šachovnice, Mladá Fronta , 1999
5. <http://www.economicswebinstitute.org/>
6. National Geographic, May 2004
7. BP Statistical Review of World Energy, June 2003
8. Energy prices and taxes, International Energy Agency, Paris, 2003
9. Rozbor cen paliv a energií, CityPlan, 2003
10. Atlas Světa,
11. The World Factbook 2003, CIA
12. Lybia - Atlapedia Online.htm
13. The Pan Am 103 Crash Website, Updated: March 19, 2003
14. Human Development report 2001, United Nation, Development Programme (UNDP), Oxford University Press, 1991
15. Samuelson, P. A. , Nordhaus, W. D.: Ekonomie, Nakladatelství Svoboda, 1995
16. Krejčí, O.: Mezinárodní politika, EKOPRESS, 2001
17. Frank, R. H., Bernanke, B. S.: Ekonomie, GRADA Publishing, 2002

